

Diana Babić¹

Lordan Iličić²

KOMPARACIJA RAZVOJA TRGOVINE BOSNE I HERCEGOVINE I EVROPSKE UNIJE

Sažetak

Trgovinski sektor predstavlja važnu privrednu granu čije stanje i razvoj reflektuje razvoj i stanje privrede u cjelini.

Trgovina u Bosni i Hercegovini, bez obzira na specifičnosti marketing okruženja u kojem posluje, je u snažnoj korelaciji sa trendovima trgovine Evropske unije.

Stoga je primarni cilj ovog članka istražiti osnovne indikatore stanja i razvoja trgovačkog sektora u Bosni i Hercegovini, te ih komparirati sa stanjem i razvojem trgovačkog sektora Evropske unije.

Potom, istraživanje treba da ukaže na trendove koncentracije trgovine i trendove transformacije trgovinskih formata u našoj zemlji, te na činjenicu da prisustvo regionalnih i globalnih trgovačkih kompanija i maloprodajnih trgovačkih lanaca značajno doprinose istim.

Rezultati navedenih istraživanja ukazuju da osnovni indikatori za trgovački sektor u Bosni i Hercegovini nisu dosegli parametre trgovačkog sektora Evropske unije, ali se, postepeno, kreću u pravcu optimizacije i približavanja standardima trgovine Evropske unije.

Ključne riječi: trgovina, koncentracija, EU, komparacija, indikatori, globalizacija

JEL: F1

¹ Mr. sc. Diana Babić , viši asistent , Grbavička 72, Sarajevo

² Mr. sc. Lordan Iličić, Armije BiH br.6, Zenica

1. UVOD

Privrede svjetskih, a time i evropskih zemalja, nalaze se na različitim nivoima privredne razvijenosti. Budući da trgovina predstavlja sastavni dio privrede, stanje i razvoj trgovine kao privredne grane je u direktnoj vezi sa stanjem u privredi i razvojem ukupne privrede.

Trgovački sektor u Bosni i Hercegovini predstavlja drugu po važnosti privrednu granu čije stanje i razvoj reflektira razvoj privrede u cjelini.

Osnovni pokazatelji nivoa privrednog razvoja Bosne i Hercegovine su daleko od zadovoljavajućih, o čemu svjedoči činjenica da je Evropska banka za obnovu i razvoj (EBRD) u Izvještaju za tranziciju za 2009. godine izvijestila da stopa ekonomskog rasta u BiH u 2008. godini sa 6,8%, koliko je bilo 2007. g., pala na 6%, dok je za 2009. godinu prognozirala smanjenje na 4,5%. („InfoKom”, br. 22 - Brojke – Sarajevo, 2009.)

Navedeno svakako ometa normalno poslovanje, te rast i razvoj trgovačkih preduzeća u Bosni i Hercegovini.

2. Osnovni indikatori o stanju i razvoju trgovine u Bosni i Hercegovini

Na osnovu provedenih istraživanja, možemo izdvojiti sljedeće nalaze i rezultate istraživanja vezanih za osnovne indikatore o stanju i razvoju trgovine u Bosni i Hercegovini:

- Pokazatelji značaja i učešća trgovine u ukupnoj privredi;
- Stanje i struktura zaposlenih u trgovini;
- Stanje i strukturu prometa u trgovini.

2.1. Pokazatelji značaja i učešća trgovine u ukupnoj privredi

U periodu od 2005.-2008. god. došlo je do procentualnog smanjenja učešća trgovačkih preduzeća u Bosni i Hercegovini sa 33,38% na 31,10%, u odnosu na ukupan broj preduzeća registrovanih kao pravna lica.

Na dan 31.12.2008. godine, u Bosni i Hercegovini je bilo ukupno 19.677 trgovačkih preduzeća registrovanih kao pravna lica, dok je broj ukupnih preduzeća registrovana kao pravna lica iznosio 63.270 (FBiH u brojkama 2010,

19, <http://www.fzs.ba>, <http://www.rzs.rs>). Učešće trgovačkih u ukupnom broju preduzeća registrovanih kao pravna lica je iznosilo 31,10%.

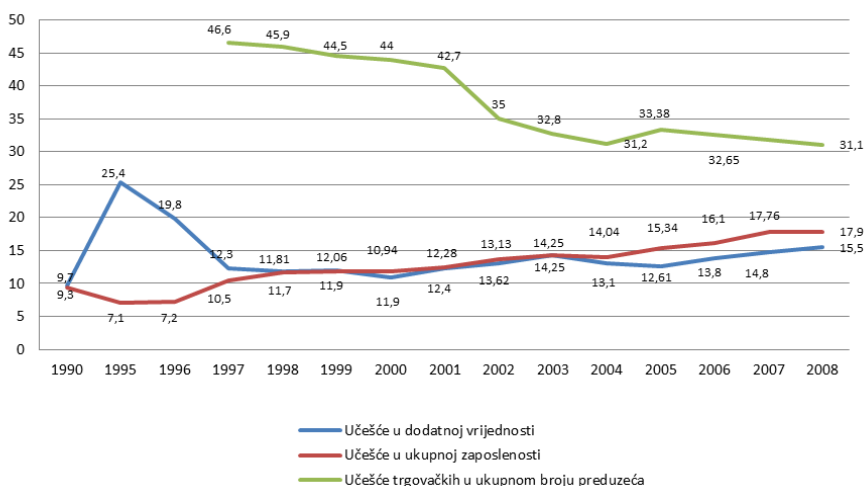
Trgovina je jedan od pokretačkih faktora privredne aktivnosti u Bosni i Hercegovini i kao takva predstavlja jednu od vodećih djelatnosti u stvaranju GDP u Bosni i Hercegovini. Podaci o učešću dodane vrijednosti po sektorima za 2008. godinu u Bosni Hercegovini, (trgovina 15,50%, prerađivačka industrija 15,30%, poslovanje nakretninama 9,90%, javna uprava 10,30%, prevoz i skladištenje 8,30%, poljoprivreda 6,20%), (Statistički godišnjak: 2009., 12, http://www.fzs.ba/godišnji_bilteni; Republika Srpska u brojkama: 2009., <http://www.rzs.rs>), potvrđuju značaj trgovine u ukupnoj privredi.

Pored navedenog trgovina je važna ekonomska aktivnost s aspekta jačanja konkurentnosti domaće proizvodnje i posticanja izvoza.

2.2. Stanje i struktura zaposlenih u trgovini

U Bosni i Hercegovini je u periodu 2005.-2008. g. prisutna tendencija rasta, kako u ukupnom broju zaposlenih u Bosni i Hercegovini, tako i kod zaposlenih u sektoru trgovine. Učešće zaposlenih u sektoru trgovine u odnosu na ukupnu zaposlenost procentualno se povećavao, tako da bilježi rast sa stope od 15,30% u 2005. g. na stopu od 17,90% u 2008. g. učešća zaposlenih u trgovini u odnosu na ukupan broj zaposlenih u Bosni i Hercegovini.

Slika 1. Učešće trgovine u ukupnoj privredi Bosne i Hercegovine

Izvori: SG FBiH 2004., 2005., 2006., 2007., 2008., 2009., <http://www.fzs.ba>; RZSRS, <http://www.rzs.rs>; Mešić dr. Ishak: “Tranzicija trgovine u Bosni i Hercegovini”, Ekonomski fakultet, Zenica, 2006. g., str.323.

Slika 1. ilustruje rast učešća trgovine u ukupnoj zaposlenosti i u dodanoj vrijednosti, s jedne strane, te smanjenje učešća trgovačkih preduzeća, s druge strane, što sve predstavlja pozitivne trendove u razvoju trgovine Bosne i Hercegovine u pravcu njene optimizacije u ukupnoj privrednoj strukturi.

Uočena tendencija rasta učešća zaposlenih u trgovini u ukupnom broju zaposlenih u Bosni i Hercegovini svjedoči o značaju trgovine kao grane koja doprinosi mogućnosti otvaranja novih radnih mjesta, te doprinosi razvoju privrede uopće.

2.3. Stanje i struktura prometa u trgovini

Na osnovu analize prikupljenih sekundarnih podataka uočen je značajan rast i prometa i broja zaposlenih u trgovini, kako u FBiH, tako i u Republici Srpskoj, pa time i na nivou cijele Bosne i Hercegovine, a što je prevashodno rezultat legalizacije rada trgovine, te dolaska regionalnih i globalnih trgovačkih kompanija u Bosnu i Hercegovinu.

Tako je u 2007. g. promet u distributivnoj trgovini u Federaciji BiH porastao za 15,30% u odnosu na 2006. g., a u Republici Srpskoj za isti period promet u distributivnoj trgovini bilježi rast od 16,50%. U 2008. g. promet u distributivnoj trgovini Bosne i Hercegovine je iznosio 23.874.141 KM, što predstavlja povećanje od 17,80% u odnosu na 2007. g. (www.irbrs.net/Statistika.aspx?tab=2&lang=cir, FBiH u brojkama 2008., rzrs <http://www.rzs.rs.ba>).

3. Komparacija razvoja trgovine Bosne i Hercegovine i Evropske unije

Zbog brzih i velikih promjena u okruženju u trgovini dolaze do izražaja intenzivne promjene u sistemima i oblicima prodaje, promjene u organizaciji, promjene u lokalitetima i broju, te tehnici trgovačkih objekata. Velike regionalne i globalne kompanije sa savremenim prodajnim objektima stječu nadmoć nad manjim nezavisnim trgovcima sa manjim prodajnim objektima.

Stanje i razvoj trgovine u Bosni i Hercegovini posmatrat ćemo u komparaciji trgovine Evropske unije.

Tabela 1. Komparativna analiza broja trgovačkih preduzeća

Elementi Područje	Period	Broj trgovačkih preduzeća	% od svih privrednih preduzeća	Broj stanovnika	Broj trgov. preduz. na 10.000 stan.
Evropska unija	2008.	6.344.000	30,50	497.683.272	127
Bosna i Hercegovina	2008.	19.677	31,10	3.762.200	52
Federacija BiH	2008.	12.347	29,60	2.327.000	53
Republika Srpska BiH	2008.	7.330	32,60	1.435.200	51

Izvor: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgml/table.do?tab=table&language;>; [www.fzs.ba/Statistički godišnjak, 2009](http://www.fzs.ba/Statistički_godišnjak_2009), <http://www.rzs.rs.ba>; www.irbrs.net/Statistika.aspx?tab=2&lang=cir

Broj trgovačkih preduzeća na 10.000 stanovnika u 2008. g. (gustoća preduzeća) daleko je niži u Bosni i Hercegovini i iznosi svega 52 preduzeća, u odnosu na Evropsku uniju gdje iznosi 127 preduzeća.

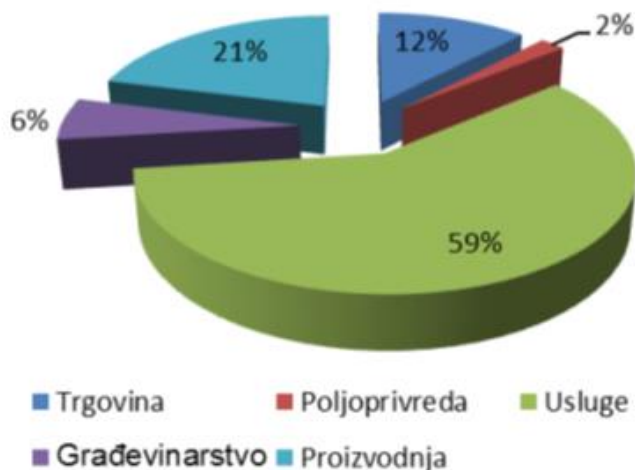
Navedeni podatak ukazuje na to da je trgovačka mreža u Bosni i Hercegovini nedovoljno razvijena što je rezultat zaostalog razvoja privrede u cjelini koji onemogućava dobru kupovnu moć stanovništva kao osnovnog faktora razvoja trgovačke mreže.

Pri analizi stanja trgovine u BiH uočena je teritorijalna disperzija trgovačkih kapaciteta koja upućuje na različitu regionalnu razvijenost trgovine u BiH.

Na dan 31.12. 2008. g. u Bosni i Hercegovini je ukupno bilo 19.677 trgovačkih preduzeća, dok je broj ukupnih privrednih preduzeća iznosio 63.270 (Federalni zavod za statistiku: 2009, <http://www.fzs.ba>; RZRS 2009, <http://rzs.rs.ba>). Učešće trgovačkih u ukupnom broju preduzeća je iznosilo 31,10% što je veoma blizu prosjeku Evropske unije, te je očekivati daljnju normalizaciju prema stopi u razvijenim zemljama Evropske unije.

Dalja analiza trgovačkog sektora u Evropskoj uniji ukazuje na sljedeće:

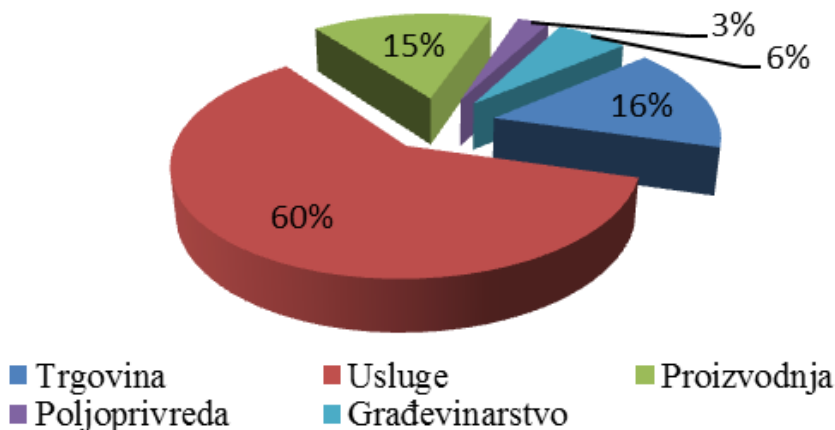
Slika 2. Dodana vrijednost po sektorima EU 2008. g.

Izvor: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/statistic/>, key figures on European business

Podaci o učešću dodane vrijednosti po sektorima za 2008. godinu u Evropskoj uniji pokazuju da je sektor usluga učestvovao u stvaranju dodane vrijednosti u procentu od 59%, proizvodnje 21%, a sektor trgovine 12%, što ilustruje slika br.2 :

Slika 3. Dodana vrijednost po sektorima u BiH 2008. g.

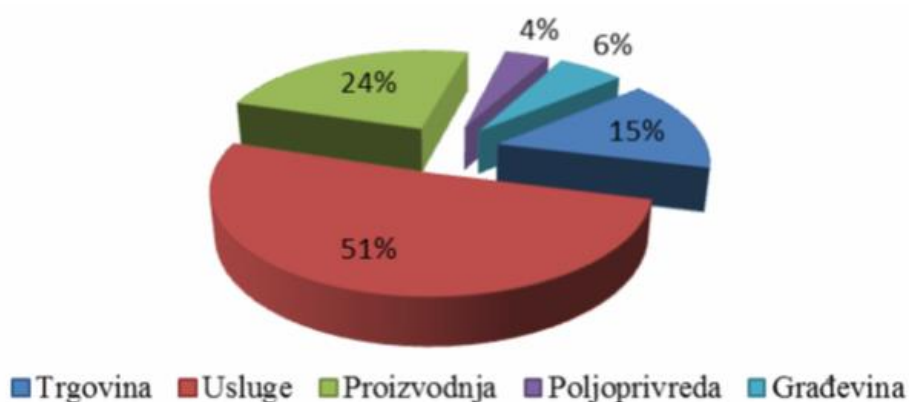
Izvor: Statistički bilten.br.135/2009., str.12., <http://www.bhas.ba>

Na osnovu slike broj 3, koja prikazuje učešću dodane vrijednosti po sektorima za 2008. godinu u Bosni i Hercegovini, uočljivo je da je sektor usluga učestvovao u stvaranju dodane vrijednosti u procentu od 60%, proizvodnje 15%, a sektor trgovine u procentu od 15,50%.

Ukoliko se navedeni podatak komparira sa podacima relevantnim za Evropsku uniju, onda se može zaključiti da je u Bosni i Hercegovini učešće sektora trgovine u stvaranju dodane vrijednosti za 25% veće od evropskog prosjeka.

Analiza strukture zaposlenosti ukazuje na sljedeće:

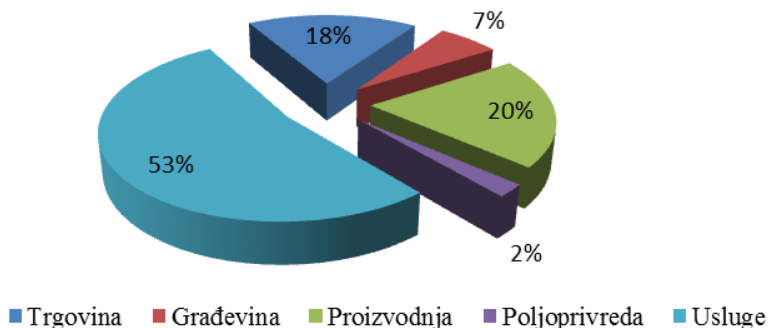
Slika 4. Struktura zaposlenosti (215 miliona) u Evropskoj uniji 2008. g.

Izvor: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/statistic/>, key figures on European business

Podaci o učešću zaposlenih u trgovačkom sektoru u odnosu na ukupan broj zaposlenih u Bosni i Hercegovini za 2008. g. ukazuju na to da je sektor trgovine učestvovao sa 18% u navedenom (slika br. 5), dok se iz slike br. 4 vidi da za Evropsku uniju taj procenat iznosi 15%, a što je 19,30% niže od prosjeka za Bosnu i Hercegovinu.

Slika 5. Struktura zaposlenosti po djelatnostima u BiH 2008. g.

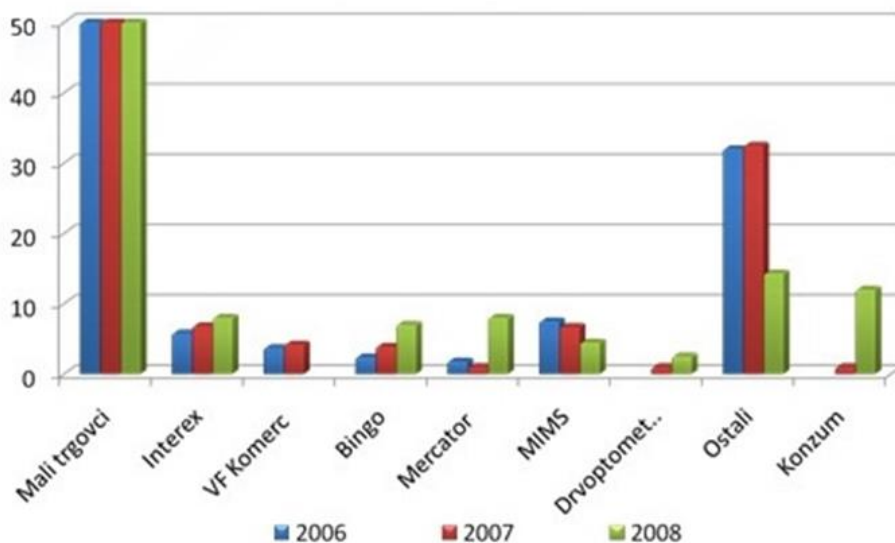

Izvor: Federalni zavod za statistiku 2009., <http://www.fzs.ba>

4. Koncentracija trgovine u Bosni i Hercegovini

U sektoru trgovine u periodu 2005.-2008. g., primjetno je pozicioniranje većih regionalnih trgovačkih lanaca koji povećavaju svoj udio na tržištu Bosne i Hercegovine u odnosu na tradicionalne prodavnice, a prisustvo regionalnih trgovačkih lanaca doprinosi procesima koncentracije u trgovačkom sektoru u Bosni i Hercegovini.

Tako se, recimo, u 2008. g. značajno mijenja slika udjela maloprodajnih lanaca na tržištu Bosne i Hercegovine u odnosu na 2007. g. Primjetno je da je tržišni udio inostranih trgovačkih lanaca: „Konzum“-a porastao na 12% u 2008. g.; „Interex“-a sa 5,8 u 2007. g. na 8% u 2008. g.; dok je tržišni udio „Mercator“-a u 2008. g. iznosio čak 8%. Tržišni udjeli domaćih trgovačkih lanaca su u 2008. g. sljedeći: „Bingo“ 7%; grupacije „MIMS 4,5%; „Drvopromet“ i „Delta“ po 2,5%. (www.poslovni.hr/35244.asph)

Slika 6. Stanje konkurencije u trgovačkom sektoru Bosne i Hercegovine - tržišno učešće

Izvor: www.poslovni.hr./35244.asph

Iz dosadašnjih saznanja možemo najprije konstatovati da će, kako u zemljama u regionu, tako i u zemljama Centralne Evrope, a također i na globalnom nivou, procesi koncentracije i dalje nastaviti da jačaju. Maloprodajni i tradicionalni veleprodajni segment trgovine u BiH su dolaskom stranih trgovačkih kompanija doživjeli proces poslovne transformacije. Prisustvo novih formata distribucije znače ne samo borbu između većeg broja firmi za kupca, nego najavljuju i borbu različitih trgovinskih formata za prevlast na tržištu.

5. ZAKLJUČAK

Osnovni indikatori koji karakterišu stanje i razvoj trgovine u Bosni i Hercegovini ukazuju na to da trgovina predstavlja važan faktor privredne aktivnosti i razvoja značajno participirajući u stvaranju bruto dodane vrijednosti, te zaposlenosti u Bosni i Hercegovini. Komparirajući navedene parametre sa istim u Evropskoj uniji uočava se sljedeće: U periodu od 2005.-2008. g. došlo je do procentualnog smanjenja učešća trgovačkih preduzeća u Bosni i Hercegovini sa 33,40% na 31,10% u odnosu na ukupna broj preduzeća registrovanih kao pravna lica. Učešće trgovačkih u ukupnom broju preduzeća u Bosni i Hercegovini je u 2008. g. iznosilo 31,10%, što je veoma blizu prosjeku Evropske unije koji iznosi 30,50%, tako da u toku posljednjih godina stopa učešća

trgovačkih preduzeća u ukupnom broju preduzeća u Bosni i Hercegovini pokazuje tendenciju opadanja i normalizaciju prema stopi učešća istih u Evropskoj uniji.

Podaci o učešću dodane vrijednosti po sektorima za 2008. godinu u Evropskoj uniji pokazuju da je sektor trgovine učestvovao u datom sa 12%, dok za isti period u Bosni i Hercegovini sektor trgovine učestvovao sa 15,50%, što je za 29% više od evropskog prosjeka.

Pored toga što je među vodećim djelatnostima u stvaranju GDP u BiH, trgovina je odmah iza parađivačke djelatnosti, te je druga važna djelatnost koja omogućava otvaranje novih radnih mjesta. Tokom navedenog perioda tendencija rasta je prisutna kako u ukupnom broju zaposlenih u BiH, tako kod zaposlenih u sektoru trgovine. Učešće zaposlenih u sektoru trgovine u odnosu na ukupnu zaposlenost procentualno se povećavao, tako da bilježi rast sa stope od 15,30% u 2005. g. na stopu od 17,90% u 2008. g. učešća zaposlenih u trgovini u Bosni i Hercegovini, dok za Evropsku uniju u 2008. g. taj procenat iznosi 15%, što je 19,30% niže od prosjeka za Bosnu i Hercegovinu.

Iz dosadašnjih saznanja možemo najprije konstatovati da će, kako u zemljama u regionu, tako i u zemljama Centarlnje Evrope, a također i na globalnom nivou, procesi koncentracije i dalje nastaviti da jačaju. Maloprodajni i tradicionalni veleprodajni trgovački sektor u Bosni i Hercegovini dolaskom stranih trgovačkih kompanija je suočen sa sve oštrijom borbom između velikog broja preduzeća za kupce na tako malom tržištu. Tako je, recimo, u sektoru trgovine u periodu 2005.-2008. g., primjetno pozicioniranje većih regionalnih trgovačkih lanaca koji povećavaju svoj udio na tržištu BiH u odnosu na tradicionalne prodavnice, a prisustvo regionalnih trgovačkih lanaca doprinose procesima koncentracije u trgovačkom sektoru u Bosni i Hercegovini. Pored toga, prisustvo novih formata distribucije znači ne samo borbu između većeg broja firmi za kupca, nego najavljuju i borbu različitih trgovinskih formata za prevlast na tržišu.

I na kraju možemo zaključiti: rezultati provedenih istraživanja ukazuju da osnovni indikatori za trgovački sektor u Bosni i Hercegovini nisu dosegli parametre trgovačkog sektora Evropske unije, ali se postepeno kreću u pravcu optimizacije i približavanja standardima trgovine Evropske unije.

Stoga, uzimajući u obzir rezultate navedenog istraživanja, menadžeri zaposleni u trgovačkom sektoru u Bosni i Hercegovini treba da intenziviraju poslovne aktivnosti utemeljene na principima savremene marketing koncepcije poslovanja u nastojanju približavanja indikatora bosanskohercegovačkog trgovačkog sektora standardima trgovine Europske unije, a naredna istraživanja treba da utvrde da li su, i koliko, u tome i uspjeli.

SUMMARY:

The trade sector represents an important economic branch whose state and development reflect the development and state of the economy as a whole. Trade in Bosnia and Herzegovina, regardless of the specific marketing environment in which it operates, is strongly correlated with the European Union trends of trade. Therefore, the primary aim of this article is to explore the basic indicators of the state and development of the commercial sector in Bosnia and Herzegovina, and compare them with the situation and development of the commercial sector of the European Union. Hereupon, the research should highlight the concentration trends of trade and trends of commercial formats transformation in our country, as well as the fact that the presence of regional and global trading companies and retail chain stores significantly contribute these.

The results of these studies show that the basic indicators for the commercial sector in Bosnia and Herzegovina have not reached the parameters of the commercial sector of the European Union. However, they are gradually moving towards the optimization and convergence of trading standards in the European Union. Therefore, having in mind the results of this research, managers employed in the commercial sector in Bosnia and Herzegovina, have to intensify business activities based on the principles of modern business marketing concept attempting to bring indicators of Bosnia and Herzegovina commercial sector closer to the trade standards in the European Union. Likewise, further research needs to determine whether, and how much, they have been successful.

Keywords: *trade, EU, comparison, indicators, concentration, globalization*

LITERATURA

1. Mešić, dr. Ishak: “Tranzicija trgovine u Bosni i Hercegovini”, Ekonomski fakultet, Zenica, 2006. g.
2. <http://www.poslovni.hr./35244.asph>)
3. Federalni zavod za statistiku 2009. <http://www.fzs.ba>
4. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/statistic/>, key figures on European business
5. Statistički bilten.br.135/2009, str.12, <http://www.bhas.ba>
6. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgml/table.do?tab=table&language;www.bhas.ba>
7. www.irbrs.net/Statistika.aspx?tab=2&lang=cir
8. <http://www.rzs.rs.ba>